

דבר-הזהב של הספרות הרוסית

דמיטרי סרגייביץ' ליחצ'וב

בשל היותה עדות חיה ובלתי מעורערת לגדולתה וייחודה של התרבות הרוסית העתיקה.

רוסיה בתקופת שירת הנסיך איגור

שירת הנסיך איגור נתחברה בשיא תהליך ההתפוררות הפיאודלית של רוסיה. בתקופה זו, התחוללו מאבקים בלתי פוסקים בין נסיכויות קטנות - מעין חצי ממלכות - שנלחמו ביניהן על השפעה, אדמה, אוצר ושלטון. לעיתים קרובות הידרדרו עימותים אלה למלחמות אחים. חשיבותה של קייב כעיר הבירה של רוסיה דאו הלכה ונחלשה.

התפוררותה של ממלכת קייב החלה עוד בימי ירוסלב המכונה "החכם" במחצית הראשונה של המאה ה-11 עם התנתקותה של נסיכות פולוצק (האזור בצפון בלארוס, היום - עיר). מותו של ירוסלב הביא להמשך חלוקתה של רוסיה. בצוואתו הורה ירוסלב לחלק בין בניו את הערים המרכזיות של המדינה: קייב, צ'רניגוב, פריאסלאבל, וולדימיר-וולניסק, סמולנסק. בסוף המאה ה-11 נסיכות צ'רניגוב עוברת לשלטון נכדו של ירוסלב - אולג סביאטוסלאביץ' אותו מכנה מחבר "השירה" אולג גוריסלאביץ' ("אולג מביא-צרה"), בשל השתייכותו לקבוצת הנסיכים שהתנהגותם הסכסכנית והלוחמנית עירערה את יציבות השלטון במדינה ובסופו של דבר הביאה לקריסתה והתפוררותה המלוות בתבוסה צבאית.

בתקופתו של ולדימיר מונומך החל תהליך ההתנתקות של הנסיכויות הנפרדות ובשנת 1097 התקיים כנס לוביץ'

צירת המופת המופלאה של הספרות הרוסית - שירת הנסיך איגור - נתחברה אמנם בשנת 1187, אך הזמן שחלף מאז לא הצליח להקהות את צביונה ואת סגולותיה הפיוטיות. העניין הרב ביצירה זו, לא זו בלבד שלא פחת עם הזמן, אלא הלך, התרחב והתעמק - עד שהיום ניתן לומר כי "השירה" מעולם לא ידעה ימי זוהר ותהילה כפי שנודעה לה בתקופתנו.

כיצד ניתן אפוא להסביר את אריכות ימיה של יצירה קצרה זו? מדוע היא עדיין מצליחה לרגש אותנו? אהבת המולדת, היא זו, שהעניקה השראה למחבר "השירה". היא כמו הוליכה את ידו. היא גם זו, שהעניקה ליצירה את סגולת הנצח - יצירה המובנת וקרובה לליבם של כל האנשים האוהבים את מכורתם ואת עמם.

שירת הנסיך איגור חדורה ורוויה ברגש אנושי חם, טהור ועז של אהבת המולדת. יתירה מזו, היא ספוגה בו. הוא מתבטא בהתרגשות נפשית המאפיינת את הסיפור על תבוסת גייסותיו של איגור וגם באופן בו המחבר בוחר את המילים כדי לתאר את ככי הנשים על נפול הגברים בקרב. כמו כן הוא בא לידי ביטוי בציוור מילולי מדהים של תמונת הטבע הרוסי, ובתיאור שמחה לכבוד שובו של איגור.

זו הסיבה לעלייה חסרת התקדים בחשיבות "השירה" בתקופתנו הסובייטית*, המתאפיינת בפטריוטיות של מסירות נפש ואחדות העם. "השירה" נוגעת לעומקי הלב של האזרח הסובייטי הנאמן למולדתו והיא מוצאת בקרבו היענות כנה. קריאת "השירה" להגנת המולדת והעם רודף השלום, נשמעת היום בעוצמה גוברת. ל"שירה" משמעות יוצאת דופן גם

הבלשן ד.ס. ליחצ'וב (Дмитрий Сергеевич Лихачёв, 1906-1999), נמנה עם גדולי החוקרים של הספרות הרוסית העתיקה, ושלושת מחקריו על שירת איגור (1952, 1955 ו-1978) ובעיקר חיבורו האחרון, "Слово о полку Игореве" и культура его времени ("שירת איגור" ותרבות זמנה) ניצבים גם היום בצמרת המחקרים הרבים בנושא.

* החיבור המוגש בזאת לקורא נכתב כהקדמה להוצאת היצירה על ידי משרד החינוך הסובייטי, מוסקבה, 1955. הנימה הסטליניסטית משהו המלווה את הכתוב בעיקר בדברי פתיחה וסיכום, היא מס שפתיים מקובל בימים ההם בחיבורים על נושאים היסטוריים, קל וחומר בסוגיה כה טעונה כיצירה הנחשבת לשירה האפית הלאומית של עמי רוסיה.

התרבות הרוסית בימי שירת הנסיך איגור

ברם, ההידרדרות במצבה הפוליטי של רוסיה לא השפיעה על התפתחותה התרבותית. התפרקותה של ממלכת קייב לוותה בפיתוח החקלאות והחיים העירוניים. באזורים הסמוכים לקייב, נובגורוד וצ'רניגוב, הופיעו מוקדי תרבות חדשים רבים: וולדימיר-זאלסקי, וולדימיר-וולינקי, פולוצק, סמולנסק, טורוב וגאליץ'. בתקופה זו נפתחו בתי ספר לספרות, אדריכלות, ענפי אמנות שונים כגון: אמנות הציור, אמנויות שימושיות ועוד. בניינים וארמונות רבים נבנו בשיטת בנייה חדישה בערים רוסיות שונות. הבתים, כפי שניתן ללמוד מהמורשת האדריכלית מאותה התקופה, עוטרו בדמויות תבליטיות של אנשים וחיות, כמו גם בפרסקות ציוריות בנושאי הדת והכנסייה - דבר ששיקף את הלכי הרוח העממיים.

אמנות שימושית הגיעה באותה העת להישגים מרשימים: ציורים מפוארים, תכשיטים מעודנים ומהודרים מכסף וזהב, פסלים ממתכת ויצירות מגולפות מעץ, שנהב ואבן. ארבעים ושניים שמות של מקצועות אומנות הגיעו אלינו מהתקופה הזו.

במאה ה-12 נרשמה התפתחות יוצאת דופן בתחום הבלשנות. אומנם ההיסטוריה לא השאירה לנו דוגמאות רבות של יצירות אמנות - שהרי רובן הושמדו בידי האויבים או אבדו במהלך מאות השנים שחלפו מאז - אך מעט הדוגמאות שהגיעו אלינו מצביעות על רמת איכות גבוהה של הספרות הרוסית באותה התקופה, על ריבוי האסכולות הספרותיות, על מגוון הז'אנרים, על הביקוש לספרות ועל צורך גובר בספרים. במקומות רבים - נסיכויות, ערים ומנזרים - נכתבות כרוניקות המתעדות בפירוט רב את דברי הימים של החבל, העיר או הנסיכות.

השכלול המופלא בסגולתיה של הספרות הרוסית של המאות ה-11 וה-12 הינו פועל יוצא מהעשרת השפה הספרותית במילים ומושגים חדשים בעלי כושר רב בתיאור מגוון הרגשות, התחושות והמחשבות.

השפה הרוסית של התקופה היא מתפתחת במקביל להתפתחויות בתחומים אחרים ומשקפת את העושר והמגוון של המציאות המתהווה. אוצר המילים החדש שנצבר בתחום המדיני, הצבאי, הטכנולוגי והאמנותי אפשר לכותבי הכרוניקה לתעד את הלכי הרוח ואת המהלכים שהתרחשו אז במדינה ובעולם כולו. כמו כן, הוא חולל הזדמנות לעריכת תרגומים של יצירות מופת מהספרות האירופאית של ימי הביניים. כל זה מצביע על הרמה הגבוהה של התרבות הרוסית העתיקה שעדיין לא נפגעה ממכת הפלישה הטרו-מונגולית.

עולם המושגים החדש תרם רבות לפיתוח אמנות הנאום הפומבי. השפה הספרותית הכתובה צמחה אז על בסיס השפה המדוברת ששילבה בתוכה את "השירה" העממית

שבמסגרתו התקבלה החלטה שאיפשרה להעביר נסיכויות בירושה. ובלשון ההחלטה: "מעתה יזכה כל אחד בבעלות על אדמת אבותיו". אך כנס לוביץ' בו הוכרז על חלוקת רוסיה לא הצליח להביא אפילו להסכמה זמנית בין הנסיכים המסוכסכים אשר מיד הפרו את ההחלטות. אחד הנסיכים - ווסילקו טרבובולסקי - נלקח בשבי על-ידי שנים מיריביו. בכך החל גל נוסף של עימותים בין הנסיכים.

בקריאתם לאחדות, פנו התושבים של קייב לוולדימיר מונומך בתביעה: "למנוע את חורבנה של רוסיה". הם הזכירו לו כי האויבים האמיתיים של מולדתם הם הפולובצים הזרים, ועל כן אם יימשכו המלחמות הפנימיות "ישמחו האויבים ויבואו לקחת את אדמתנו". פנייה זו, הסתיימה בנויפה כלפי הנסיכים שבהתנהגותם הורסים את הממלכה. קול קורא זה עבר מעיר לעיר, מדור לדור.

בינתיים, רשויות אזוריות בולטות כגון אלו שבפלכי גאליץ', ריאזאן, סמולנסק, וולדימיר-וולינסקי, וולדימיר-זאלסקי, רוסטוב ונובגורוד שאפו לעצמאות פוליטית, הסתגרו באינטרסים פרטניים שלהן, נגררו למאבקים פנימיים ובהדרגה השתחררו מהשפעתו של השלטון המרכזי הנחלש בקייב.

הסכנה שבאה מערבות המזרח בדמותם של הפולובצים החמירה את הטרגדיה הרוסית. הפולובצים היו עממי נוודים ממוצא תורקי מאזור אסיה המרכזית, מי שפשטו באמצע המאה ה-11 לאזור הערבות שבין נהרות הוולגה והדניפר, תפסו אזורים בקרים שבדרום אוקראינה והגיעו עד לחצי האי הבלקני.

הפולובצים הצליחו להקים כוח צבאי רב-עוצמה, שבעבר סיכן לא פעם את קיומה של האימפריה הביזנטית אשר נאלצה לעיתים קרובות לבקש סיוע מנסיכים רוסיים. בתחילת המאה ה-12 הצליחו אמנם הרוסים להשיג כמה ניצחונות על צבא הנוודים, אך הדבר לא מנע מהאויב הזר להמשיך ולשדוד את אדמת רוסיה ואת תושביה בערים ובכפרים. הפולובצים שדדו איכרים, שרפו ערים, שיעבדו את האזרחים והטילו מס עובד.

חיל הפרשים של נוודי הערבה שעמד לרשות הפולובצים היה יעיל, מאומן היטב ולא ידע מעצורים בשטחים הנרחבים הגובלים עם האזורים הדרומיים והדרום-מזרחיים של רוסיה. בעזרתו ניסו הכובשים להסתגל לתוך עומק העורף הרוסי. מתקפות אלה, נתקלו בהתנגדות איתנה של הנסיכויות הרוסיות הבודדות.

כתוצאה מכך חלק מהפולובצים התיישבו על אדמות הגבול ובהדרגה "נכנעו" להשפעת התרבות הרוסית. לימים זכו הפולובצים לכינוי "פגנים משלנו" או "עובדי אלילים משלנו". אך המאבקים המתמשכים בין הנסיכים הכשירו את הקרקע לפלישות נוספות. זאת, משום שבמאבקי הנסיכים זה בזה עשו היריבים שימוש נרחב בסיוע הפולובצים כנגד יריביהם מבית ובכך רופפו את יסודות הממלכה הרוסית שנקרמה במשך מאות השנים.

סוסי הפולובצים היו חלשים יותר מהסוסים המטופלים שעמדו לרשות הרוסים.

הלוחמים הרוסיים - הן הגרעין המקצועי והן החיילים הפשוטים - ידעו לפעול באופן מאורגן ונועז תוך שמירה על כבוד הלוחם ומתוך אהבת המולדת. ציודם היו המגן והחרב, החנית והקשת, קרי: ציוד בסיסי, הן בשלב הראשון של ההתקפה, והן בשלב השני של קרב פנים אל פנים. לוחמי הדרוז'ינה היו מצוידים בלבוש קרב מיוחד - קסדות-פלדה ושיריון קשקשים - שהגן עליהם מפני פגיעות שונות. לבוש כזה הופיע ברוסיה עוד לפני שהגיע לאירופה המערבית. לעומת זאת, כלי הנשק של החיילים הפשוטים היו פרימיטיביים למדי - ברובם גזונים וכידונים. כך למשל השימוש בקובעי פלדה היה נדיר למדי והיעדר מגן ראש גרם לפציעות אנושות.

ברוסיה של אותה עת עוד לא נוסד כוח מאורגן תחת פיקוד אחיד. ניסיונות לחולל בריתות צבאיות נתקלו בקשיים רבים. עובדה זו, הייתה הרת אסון אם נזכור שכוחו הנפרד של נסיך זה או אחר, היה קטן בהרבה מכוחם המאוחד של שבטי הפולובצים.

הסתערות רצינית של הפולובצים על אדמת רוסיה שהחלה בשנות ה-70 של המאה ה-12 נבלמה על-ידי הצבא הרוסי. האויב הזר ספג אז מפלה קשה.

אחרי שורה של תבוסות, הפולובצים התאחדו תחת שלטונו של חאן קונצ'אק (Konchak) מי שאיחד וארגן את גייסותיו עד שהיו צבא מאורגן החמוש במיטב השלח של העת ההיא. בעלי יכולת פגיעה קשה ורבה יותר. כך נוצר מצב טרגי ומסוכן שבו רוסיה המתפוררת נאלצה לעמוד מול כוח עויין חזק ומאוחד.

האיום מצד האויב החיצוני - הפעם משבטי הפולובצים ומאוחר יותר משבטים טטרו-מונגולים - הביא את הנסיכים למסקנה כי יש להתאחד נגד האיום החיצוני המאיים על עצם קיומה של רוסיה הקייבית. בשנות ה-80 של המאה ה-12 נערך ניסיון פיוס בין המחנות של מונומך ואולג. עקב כך צאצאיו של אולג ("שבט" אולג) שמו קץ לברית עם הפולובצים. מן הראוי לציין כי תפקיד חשוב בשינוי זה, שיחק הגיבור המרכזי של ה"שירה" - איגור מ"שבט" אולג שהוא איגור סביאטוסלאביץ', הנסיך של נובגורוד-סברסקי.

בהתחלה היה איגור דמות טיפוסית ממחנהו של אולג. בשנת 1180, הוא דגל במדיניות הברית עם הפולובצים אשר עזרו לו באופן פעיל. אחרי התבוסה שנחל מידי של ריוריק רוסטיסלאביץ' מקייב בקרב דולובסק, איגור - יחד עם בני בריתו הזרים - נמלט בסירה אחת עם חברו דאז - חאן קונצ'אק שכעבור זמן מה, הפך לאויבו המושבע.

ריוריק שהרגיש כי אין לו מספיק כוח כדי לשמור על שלטונו בבירה עשה בפירות ניצחון שימוש בלתי צפוי. הוא העביר את השליטה על קיאב לסביאטוסלאב וסוולודוביץ'

ואת השפה הפוליטית. הנאומים של הנסיכים הרוסיים שנועדו לתת השראה ולעודד עוז ואומץ ונכונות להקרבה אישית, היוו דוגמה מופתית לחופש ההבעה, לקיצביות, לציוריות ולתמציתיות של השפה שנכנסה לשימוש בנאומים הפוליטיים, בסיכומים הדיפלומטיים, בדיונים ובפסקי הדין המשפטיים, בכרוניקות ובחגיגות הציבוריות.

ביטויים מהשפה הבולגרית העתיקה - אלה שהגיעו מכתבי הכנסייה - גם הם השתלבו בשפה הרוסית העתיקה, אך במבנה התחבירי שלה לא חל שינוי.

יוסף סטלין כתב בזמנו: "אוצר המילים משקף את מצב השפה: ככל שהוא מגוון ורחב יותר, כך עשירה ומפותחת יותר השפה עצמה". ואכן השפה הרוסית במאה ה-12 כבר הייתה מספיק עשירה. הוכחה לכך ניתן למצוא ביצירות ספרות רבות ובראשן **שירת הנסיך איגור** שהייתה להישג בולט של התרבות הרוסית ולמקור הגאווה של העם הרוסי.

האירועים ההיסטוריים שקדמו למסע של איגור סביאטוסלאביץ' מנסיכות נובגורוד-סברסקי

רוב המאבקים הפיאודליים במאה ה-12 פרצו כתוצאה מהעוינות ששררה אז בין צאצאיו של ולדימיר מונומך לבין צאצאיו של אויבו - אולג סביאטוסלאביץ' (Oleg Svyatoslavich) אותו מכנה מחבר "השירה", כאמור לעיל, אולג גוריסלביץ' (Oleg Goreslavich) - כלומר, "אולג מביא-צרות!". בצאתם למסעות כיבוש כנגד הנסיכויות השכנות, שני המחנות ביקשו תמיכה מהפולובצים. צאצאיו של אולג מצ'רניגוב פנו לפולובצים לעיתים קרובות בניסיון לכרות עמם ברית שלום. ברית זו, יחד עם ה"סיוע" של הפולובצים ופלישותיהם העצמאיות, היו אסונו של העם הרוסי בסוף המאה ה-11. על-פי כרוניקות בנות הזמן, בשנות ה-70 של המאה ה-12 פלישות אלה "שטפו" את אדמת רוסיה ואיימו על עצם קיומה של נסיכות קייב.

באותה התקופה עמדו כבר לרשותו של הנסיך הרוסי גייסות מקצועיים ומנוסים אשר הרכיבו את גרעין כוחו הלוחם של הנסיך, כוח המכונה "דרוז'ינה" ("חבורת לוחמים" - druzhina). בנוסף לדרוז'ינות, הנסיכים גייסו לצבאם את תושבי הערים והכפרים. הכוח הרוסי של המאה ה-12 הורכב בעיקרו מפרשים והיה מהיר ומיומן בשיטות הלחימה המתאימות להדיפת הפולשים.

על גבול הערבה ניצבו מחנות של צבאות רוסיה ובעומקה נמצאו שומרים רוסיים אשר מילאו תפקיד של מרגלים ועקבו אחרי תנועותיהם של הפולובצים.

מסעות הרוסים לתוך הערבה יצאו בעיקר בתקופת האביב, כיוון שבעונה זו, בשל המחסור החורפי במספוא,

מסעו של הנסיך איגור סביאטוסלאביץ' מנובגורוד-סברסקי

שתי כרוניקות מימי מסע המלחמה של הנסיך איגור בשנת 1185 הגיעו לידינו. האחת, כרוניקה מקיפה בשם "איפאטייבסקאיה" על שם המנזר "איפאטייבסקי" בו זו נכתבה,* לתרגום חלקי של הכרוניקה, ראו פרק נספחים בכרך זה, והשנייה - הכרוניקה המתומצתת שזכתה בכותרת "לברנטייבסקאיה" על שם הנזיר לברנטי ששיכתב אותה בשנת 1377. שני הסיפורים האלה מעניקים לנו תמונה מפורטת ומלאה של מסע המלחמה הכושל של הנסיך איגור.

בתאריך 23 באפריל 1185, ביום שלישי, איגור, בנו וולדימיר פוטיבלסקי, אחיינו - הנסיך סביאטוסלאב אולגוביץ' רילסקי יחד עם הדרוז'ינות בראשות אולסטין אולקסיץ' יצאו הרחק אל ערבות למסע נגד הפולובצים. הם עשו זאת בשליחותו של ירוסלאב ווסולודוביץ' מצ'רניגוב, ללא כל תיאום עם הנסיך של קייב - סביאטוסלאב. הסוסים המטופלים בתקופת החורף הקשה רכבו לאט. במהלך המסע איגור אסף את הדרוז'ינה שלו. בערב ה-1 במאי, כאשר הכוח שלו הגיע לגדות נהר הדונייץ', ארע ליקוי חמה שנחשב אז לאות פורענות. על אף זאת איגור לא שינה את תוכניתו והמשיך הלאה. על חוף הנהר אוסקול, הוא עצר ליומיים כדי לחכות לאחיו ווסולוד שהגיע בדרך אחרת מהעיר קורסק. משם פנו השניים יחד לכיוון הנהר סאלניצה.

למרות ציפיותיו, איגור לא הצליח להפתיע את האויב. הצופים הרוסים שניצבו על גבול הערבה הודיעו לו כי לפי המידע המצוי ברשותם, הפולובצים מוכנים לקרב. על כן המליצו לוחמיו של איגור לזרז את המתקפה או, לחלופין, לרדת מהרעיון ולחזור הביתה.

איגור החליט להתקדם בנימוק שהימנעות מן הקרב תדביק על מצחו אות קלון. לוחמיו הסכימו איתו והמשיכו ללכת מבלי לעצור ללינת לילה. למחרת בצהריים הכוח הרוסי נתקל בפולובצים שחיכו לו על חוף הנהר סיורליה במוכנות צבאית מלאה.

הכוח של איגור התחלק ל-6 גדודים. לפני הקרב איגור פונה אל לוחמיו במילות עידוד: "הגיע רגע האמת, עלינו לנצח". הכוח נפרס בשדה הקרב כשבחזית - מיטב יורי הקשת. הפולובצים קידמו לחזית את הצלפים שלהם ששגרו מטח חיצים ונמלטו מיד לאחר מכן יחד עם שאר הכוח שניצב במרחק מהנהר. כוחות החלוץ של צבא איגור שהורכב מגדוד של בנו ועוד גדוד מצ'רניגוב, פתחו במרדף אחרי האויב הנמלט. החטיבות של איגור ושל ווסולוד פנו לאט מאחור. הכוח הרוסי כבש את אוהלי הפולובצים ולקח שבויים רבים חלק מהכוח לא הסתפק בכך, המשיך לרדוף אחרי האויב בלילה וחזר עם שבויים נוספים.

מה"שבט" היריב לאולג, אולם כפיצוי על הוויתור הזה השתלט על הערים השכנות.

היום לא נותר לנו, אלא לנחש מה הניע את ריוריק ומה היו התנאים בהסכם מסירת השליטה על הבירה לסביאטוסלאב. ככל הנראה, בתמורה לכך הסכים סביאטוסלאב לפרק את בריתו עם הפולובצים ולפעול נגדם במסגרת הברית החדשה שנקמה בין הנסיכים הרוסיים. שני בעלי הברית החדשים הצליחו לארגן כמה מסעות משותפים של הכוח הרוסי לתוך עומק הערבה בה שהו אויבי הממלכה.

התחייבויותיו של סביאטוסלאב כראש הפאודלי של "שבט" אולג חלו גם על נסיכים אחרים שביניהם בן דודו איגור סביאטוסלאביץ' מנובגורוד-סברסקי, שהיה כפוף לו בהיארכיה הפאודלית הקיימת. איגור, שהיה ככל הנראה גבר ישר וכן, חדל מיד ממדיניותו הקודמת של ברית עם הזרים והכיר בהם כאויבים. אם כי לקח לו זמן לשכנע את בני בריתו החדשים בנאמנותו להם ולדרכם המשותפת.

בשנת 1184 המאמץ המשותף של הכוח הרוסי בפיקודו של סביאטוסלאב ווסולודוביץ' מקייב הביא לניצחון הרוסים על הפולובצים. המנצחים תפסו שלל של נשק אויב ושיחררו את חבריהם השבויים. בכך החזירו הרוסים לעצמם את כושר ההרתעה עד שנדמה היה כי הסכנה המרחפת על פני אדמת המולדת חלפה לה לאורך זמן.

אולם איגור לא היה יכול לקחת חלק במסע הניצחון הזה משום ששכבת קרח בדרכו מנעה מחטיבת הפרשים שלו להספיק להגיע לעזרת הכוח הרוסי המאוחד. איגור התייסר מאוד מהחמצה זו, כיוון שהדבר פגע במאמציו להוכיח את נאמנותו לבני בריתו החדשים אשר יכלו עכשיו לחשוש בו כאילו הוא בכוונה התחמק מהשתתפות במסע בשל היותו בעבר בן ברית של החאן קונצ'אק.

מכאן המסקנה שכבר שנה לאחר מכן - שנת 1185 - איגור שש לקרב נגד הפולובצים. חרטה על מדיניות העבר, כבוד הלוחם הנסיכי ורצון להוכיח את עצמו הניעו אותו במעשיו החפזים. תכונות כמו עזות נפש, יושרה וכבוד עצמי התנגשו באישיותו עם קוצר הראייה. אהבת המולדת ששכנה בליבו לא סייעה לאיש להבין את הצורך באחדות ובשותפות. הוא נלחם בגבורה, אך נלחם לא למען המולדת, אלא לשם תהילה אישית.

לפיכך אין להתפלא שבסופו, הדבר הביא לתבוסה חסרת תקדים בהיסטוריה העתיקה של העם הרוסי. לראשונה בתולדות המלחמה עם הפולובצים הנסיכים הרוסיים הבכירים - איגור ואחיו ווססלאב - נפלו בשבי האויב. לראשונה הצבא הרוסי ספג מפלה כה קשה. הסיפור הטרגי הזה, לא יכול היה שלא למשוך את תשומת הלב של כותבי דברי הימים.

על-פי הכרוניקה "איפאטייבסקאיה", למחרת מוקדם בבוקר, החלו הפולובצים במתקפה כוללת על הכוח הרוסי המצומצם, אך איגור הנועז לא נסוג. בנאומו בפני הלוחמים הוא הביע הערכתו לכל אחד מהם, כולל האיכרים הפשוטים, והבטיח שלא להפקיר אף חייל בשטח, יהיה האיש מי שיהיה.

על מנת להמשיך בהתקדמות לכיוון דונייץ, הורה איגור לפרשים להתאסף ולהילחם יחד. המסע לדונייץ נמשך שלוש יממות רצופות. בדרך התרחש קרב שבמהלכו נפצע איגור בידו הימנית. גם הלוחמים וגם הסוסים הרוסיים סבלו מצימאון כי הפולובצים הדפו אותם הרחק ממימי הנהר. לכוח הרוסי היו הרבה הרוגים ופצועים.

ביום השלישי של הקרבות החטיבה מצ'רניגוב נשברה והחלה לסגת. איגור ניסה לעצור בעדה, אך ללא הצלחה. בדרך חזרה לחטיבתו והוא פצוע, נלקח בשבי על-ידי הפולובצים. הוא עוד הספיק לראות את מאבקו האמיץ של אחיו ווסולוד וביקש למות כדי שלא לראות במותו של האח האמיץ. כך, לפחות, מספרת הכרוניקה.

בן בריתו לשעבר של איגור - חאן קונצ'אק - העניק חסות לשבוי הבכיר. מבין כל הכוח הרוסי רק 15 לוחמים נותרו בחיים. השאר טבעו.

באותה העת סביאטוסלאב ווסולודוביץ' מקייב, אסף את צבאו באזור הצפוני של אדמותיו, הוא תכנן לצאת למסע קיצי נגד הפולובצים הנמצאים בסמוך לנהר הדון. בדרכו לקרב עבר הנסיך ליד נובגורוד-סברסקי שם שמע כי שני אחיו כבר יצאו למשימה מבלי ליידע אותו. חדשות אלה העליבו אותו עמוקות. כאשר התקרב סביאטוסלאב לצ'רניגוב, שמע כי איגור עצמו ספג מפלה צורבת. אז "נשם סביאטוסלאב נשימה עמוקה, ניגב את הדמעות", ואמר:

בני אדמת רוסיה האהובים! אלוהים נתן בי כוח להביס את האויב, אך הצעירים הפזיזים פתחו להם את דלתות הממלכה. אמנם קודם כעסתי על איגור, אך היום אני מזיל דמעה לזכרו."

דברי סביאטוסלאב מתארים באופן מדויק את הסיבות לתבוסתו של איגור. בעבר - במהלך מסעו משנת 1184 - עלה בידו של סביאטוסלאב לפגוע באויב הפולובצי, אך איגור "נכנע לדחף הדם הצעיר" וניטרל את השגיו. צער עמוק ועצב רב פקדו את רוסיה כולה.

הניצחון על איגור מילא את לב הפולובצים ביוהרה רבה: עתה, לאחר הניצחון המרשים על אחד מבכירי הנסיכים של רוסיה הקייבית, יצאו הפולובצים לקרב מכריע. הם אספו את כוחותיהם והסתערו על רוסיה. אם כי הכוחות התפצלו: קונצ'אק העדיף לתקוף את קייב כנקמה על ההפסד שספג שם בשנת 1106 סבו שארוקן, בעוד שהחאן גזאק, מבכירי המצביאים בקרב שבטי הפולוברים, הציע לפנות אל גדות נהר סיים כיוון ששם נמצאים נשים וילדים שאפשר בקלות לקחתם בשבי.

המצור על פריאסלאבל הדרומי - לשם הגיע קונצ'אק - נמשך יום אחד בלבד. הנסיך של פריאסלאבל היה באותה העת וולדימיר גלבוביץ'. היה זה איש אמיץ וחדור רוח קרב: הוא יצא מהעיר כדי להילחם באויב פנים אל פנים, אך רק מעט מחברי הדרוז'ינה שלו הלכו אחריו. הנסיך נלחם בעוז נפש, במהלך הלחימה כותר ונפצע משלושה כידונים. חבריו מיהרו לעזרתו וחילצו אותו מידי האויב. כשחזר האיש אל עירו, שלח משם אל סביאטוסלאב מקייב, אל ריוריק ואל דויד רוסטיסלאביץ' שליחים עם המסר הבא: "הפולובצים הגיעו אליי, בואו לעזרתי".

ריוריק ודויד כיוון שקיבלו את המסר, חלקו איש על רעהו: חברי הדרוז'ינה של דויד סירבו לצאת למסע וחזרו הביתה, בעוד שריוריק יחד עם סביאטוסלאב המשיכו להתקדם על פני נהר הדנייפר בדרכם לקראת הפולובצים. כאשר הפולשים שמעו על כוח העזר הרוסי היוצא לקראתם, הם נסוגו מפריאסלאבל, אך בדרך חזרה צרו על העיר רימוב. כל האירועים האלה מתועדים ב"שירה".

באשר לגורלו של איגור, בזמן שהותו בשבי הוא נהנה מחופש ויחס של כבוד. עשרים שומרים שמרו עליו ולא הגבילו אותו בתנועותיו, בין היתר ליוו אותו בצייד ניצים. הם מילאו את בקשותיו ואף שירתו אותו כשליחים.

אחד הפולובצים, בשם לבר, הציע לאיגור לברוח, אך השבוי סירב בנימוק שהבריחה תבייש את כבודו. אולם בסופו של דבר, הנסיבות אילצו אותו לשנות את עמדתו. הדבר קרה לאחר ששניים מחבריו אמרו לו כי הפולובצים, שחזרו מפריאסלאבל מתכוונים להרוג את כל השבויים הרוסיים.

מועד הבריחה נקבע לשעת הדמדומים שלאר שקיעת השמש. איגור ביקש מלבר לצלוח את הנהר אל החוף מגד ולחכות לו שם עם סוס מוכן לדהירה. הנה כי כן, בעוד שומריו של איגור שותים ואוכלים ומנעימים את זמנם, בטוחים שאיגור נם את שנתו, חמק הגיבור מעיניהם, חצה את הנהר, עלה על האוכף ונמלט למכורתו.

11 יום נמשך מסע הבריחה של איגור עד בואו לשערי העיר דונייץ בגבול בין הערבה לאדמת רוסיה. שומריו רדפו אחריו, אך לא הצליחו לתפסו. מיד לאחר שהגיע לעירו נובגורוד-סברסקי, המשיך איגור לצ'רניגוב שם קיבל העם את שובו בשמחה והתרוממות נפש.

על התקופה בה נתחברה "שירת הנסיך איגור"

ה"שירה" נתחברה זמן קצר לאחר מסעו של איגור, מכאן שההתרחשויות פיעמו עדיין בליבו של המחבר שכל הנראה היה עד להן. לא מדובר אפוא בסיפור היסטורי על אירועי העבר הרחוק, אלא על התהודה לאירועי ההווה. המחבר פונה אל בני זמנו החיים את המציאות המתוארת. אין פלא, שה"שירה" רוויה ברמזים ואזכורים

סביב רעיון המולדת המאוחדת - תנאי הכרחי לעמידה מול הפלישות מבחוץ.

השקפתו "הפוליטית" של המחבר

כיצד ראה בעיני רוחו המחבר את אחדותה של מכורתו? כפי שמשמע מהטקסט, הוא לא התכוון ליחסי שכנות יפי נפש בין כל הנסיכים מרצונם החופשי. היה לו ברור כי את האחדות הנחוצה ניתן להשיג רק באמצעות שלטון מרכזי חזק שמסוגל להפוך את רוסיה למעצמה. לכן המחבר מצדד במתן כוח לנסיכים הבכירים כדי שירסנו את הנסיכים הזוטרים שבהתנהגותם הסכסכנית מערערים את היציבות במדינה עד להפקרותה בידי האויב. מבחינתו, קייב היא עיר הבירה שהשליט עליה חייב להיות "כביר ואכזר" אשר בעוצמתו - ואם צריך, אזי גם בכוח הזרוע - מסוגל להרתיע כל אויב ולעורר הערצה מצד כל בעל ברית. לא במקרה, המחבר מעניק תכונות אלה לסוויאטוסלאב וסוולודוביץ' - נסיך הבירה דא.

במאה ה-12 הרעיון של שלטון מרכזי חזק, היה עדיין בשלב ההתהוות הראשונית. דמות של שליט ריכוזי ורב-עוצמה הופיעה מאוחר יותר - בעלילות של המאה ה-13, כך למשל, בדמותו ועלילותיו של אלכסנדר נבסקי. אולם לקראת המאה ה-15 קייב איבדה את חשיבותה המרכזית לטובת מוסקבה כשהנסיך המוסקבאי העריץ, הוא זה שעלה בידו לאחד את הארץ.

דמותה של רוסיה ב"שירת הנסיך איגור"

גיבור ה"שירה" הוא לא נסיך זה או אחר, אלא העם הרוסי כולו ואדמת רוסיה הגדולה והמאוחדת. ספק אם הייתה בספרות העולמית יצירה שבה הוזכרו בו-זמנית שטחים כה נרחבים כפי שהדבר בא לידי ביטוי ביצירה שלפנינו. מימדיה הענקיים של אדמת רוסיה נצפים בתיאורים אלה כשמקומות שונים והאירועים המתרחשים בהם נזכרים: "עלמות שרות, ושירתן נשמעת מן הדנובא - דרך הים - עד קייב". ובאותו הזמן גייסותיו של איגור קרבות אל נהר דון, בעוד שהפולובצים הולכים בדרכים לא-דרכים.

התמונות משתנות במהרה, מדלגות ממקום למקום, מגיבור לגיבור: "ווססלאב נגע עם הכידון בכס המלכות המוזהב של קייב קפץ ממנו כחיה פרועה, נעלם בחצות מבלגורוד ולמחרת בבוקר פתח את דלתות נובגורוד ובהרבו הרס את תהילת ירוסלאב... ווסולאב הנסיך שפט אנשים, איים על נסיכים, התרוצץ כמו זאב בלילות... סוויאטוסלאב חלף כמו סופה בשדה והשאיר אחריו שטח מטוהר מפולש זר..."

המחבר משתמש בהקצנות ודימויים מרחיקי לכת על

המובנים ונוגעים לליבם של האנשים החיים את המציאות על בשרם. יש בכך הוכחה נוספת לטיעון לפיו היצירה נכתבה זמן קצר לאחר האירועים המתוארים. ווסולוד נפטר בשנת 1196 ובשנת 1198 עלה איגור לכס הנסיכות בצ'רניגוב וקודם לכן יצא לא פעם למסעות מלחמה נגד הפולובצים. אולם כל האירועים האלה כבר לא נכנסו ל"שירה". גם אירועים אחרים שהתרחשו אחרי 1187 לא מוזכרים בה. למשל, המחבר פונה אל הנסיך ירוסלאב גאליצקי בבקשה לנקום את הפגיעה באיגור תוך הנחה שירוסלאב חי ונושם. אלא שירוסלאב נפטר בשנת 1187. במילים אחרות, ברור כי ה"שירה" נכתבה לא מוקדם יותר משנת 1187, אך גם לא אחרי שנה זו, משום שהיא מסתיימת בשירת הלל לנסיכים הצעירים שחזרו מהשב, ביניהם וולדימיר - בנו של איגור, אשר שב מן השבי בשנת 1187. על כן, זו, ככל הנראה, השנה בה נכתבה "שירת הנסיך איגור".

"שירת הנסיך איגור" - קריאה לאחדות

הקריאה לאחדות לאומית מול האיום החיצוני הוא המסר המרכזי של היצירה שלפנינו. תבוסתו של איגור באה להמחיש את התוצאה הטרגית של הפיצול הפוליטי ברוסיה הקייבית. הרי ה"שירה" לא רק מספרת על האירועים - היא גם מפרשת אותם. היא סוג של נאום פטרויטי נלהב ומרגש על ההווה ועל העבר. לעיתים מלא זעם, לעיתים - גדוש כאב וצער. אך תמיד הוא מלא אמונה וגאווה במולדת ומשדר ביטחון בעתידה.

ה"שירה" - גם במושגיה, גם במשקלה הפיזיטי וגם בסגולותיה - משקפת את מצבה של אמנות ההבעה ושל השפה העממית המדוברת באותה התקופה. המחבר פונה לקוראיו במילה "אחיי" כאילו ראה אותם ניצבים מולו - מה שיוצר רושם של קירבה בלתי אמצעית בינו לבין הקוראים. הוא גם פונה לגיבורי הסיפור - לבויאן, לווסולוד, לאיגור, לדודי, לריוויק ולרבים אחרים, כשהוא אינו חוסך מהם את דעתו (ואת שבטו) בנוגע למעשיהם.

סגנון ה"שירה" אמנם נועד להקראה בעל-פה מול ציבור מאזינים, אולם ישנם סימנים המעידים כי המחבר רצה לראות אותה דווקא כשיר. זאת משום שאת עצמו הוא ראה כממשיך דרכו של בויאן - הזמר והמשורר שמלווה את שירתו בנגינה על כלי מיתר. אמנם לא ניתן להגדיר באופן חד-משמעי את ז'אנר ה"שירה", אך אפשר לומר כי המחבר נטה להעדיף את סגנונו של בויאן על פני סגנון הנואמים והסופרים. אכן, ה"שירה" שומרת על קסם של המילה החיה - חמה, נפשית, לבבית ומשכנעת.

בדבריו מנסה המחבר לאחד את דעת הקהל נגד המאבקים הפאודליים הפנימיים שניהלו הנסיכים בינם לבין עצמם, נגד הדעות הקדומות המזיקות של הפאודלים, נגד נקמנות, שאפתנות ורדיפה אחרי תהילה וכבוד אישי. ייעוד ה"שירה", הינו להביא לאחדות של מיטב בני רוס

מנת להמחיש לאוזני הקורא את מימדיה העצומים של מולדתו, של הטבע ושל גיבורי עמו. הטבע משתתף בשמחה ובצער של העם הרוסי. המולדת היא אמא אדמה המנחמת את בניה. הטבע מנווט את דרכו של איגור: ליקוי החמה מזהיר אותו בפני הסכנות המצפות לו, חופי דונץ פורסים לו שטיח, עליו הוא נמלט מן השבי, ערפל עוטף אותו בחום. הטבע ב"שירה" חי ונושם. יתר על כן - הוא מדבר והופך לבן שיחו של איגור. תבונת אנוש מוענקת לחיית השדה ולעוף השמיים: הם משחקים תפקיד משלהם וגם להם יש מה לספר. והים. החול והים. "עננים שחורים עולים מלב הים - קול רעם, סופת מטר משתוללת... האדמה גועשת... עולה שחר אדום כדם... סופת חול כיסתה את השדות..." דמותה של המכורה-האם על עריה, נהרותיה ואנשיה מנוגדת לדמותה של הערבה בה השתכנו הפולובצים - שהיא שוממה ומוזנחת. "ארץ בלתי נודעת" כלשון ה"שירה". נוסף על כך, המחבר מספר עד לפרטי פרטים על אירועי המסע, על שיטות המגננה והמתקפה, על השלח שבידי גייסותיו, על התנהגותם של בני אדם, חיות וציפורים. הוא מספר על עבודת איכרים ששלוותם הופרה בגלל מאבקי הנסיכים, על נשות הלוחמים שמבכות את בעליהן אשר נפלו על הגנת המולדת, על צערו של כל העם הרוסי בעקבות תבוסתו של איגור ועל שמחתו לאחר שובו מן השבי. צבאו של איגור - הם בני עמה של רוסיה. גם ההיסטוריה של הממלכה הרוסית בפריסה של מאה וחמישים שנים בקירוב - מימי וולדימיר הראשון הזקן ועד לתקופתה של איגור - כלולה במונח "מולדת". המחבר עורך השוואה בין הזמנים ובין האירועים. הטבע, האדמה, האנשים וההיסטוריה של המדינה ושל העם כרוכים בסיפור זה בזה. הסבל המתואר נועד לעורר רחמים כלפי המולדת ושינאה כלפי אויביה כדי לעורר את העם למלחמת הגנה.

דמויות נסיכי רוס ביצירה

היחס של המחבר כלפי נסיכי רוסיה הקייבית הינו יחס כפול: מצד אחד, הוא רואה בהם נציגים אותנטיים של רוסיה ולכן מתגאה בהישגיהם וכואב את תבוסותיהם, ומאידך, הוא מגנה אותם על מדיניותם האנוכית שהיא שורש הרע המחליש את כוח עמידתו של העם הרוסי לנוכח האיום החיצוני. מסעו של איגור בא להדגיש את הסכנה הכרוכה בהיעדר שיתוף פעולה. הלא איגור מובס רק משום שהלך לבדו והיה מונע על-ידי עיקרון פאודלי שאומר כי "איש לביתו יעשה". המחבר מצטרף לסוויאטוסלאב אשר נזף באיגור על שלא שיתף אותו בתוכניותיו, כדי לא לחלוק עמו בתהילה העתידה לבוא אחר הניצחון הצפוי.

זהו הקו שעליו נבנה הנרטיב כולו: איגור הוא נועז, אך קצר ראייה, ולכן - חרף כל הסימנים והאותות - הוא יוצא למסע של תבוסה הידועה מראש. הוא אוהב את המולדת, אך פועל רק מתוך רדיפת תהילה אישית המאפילה על כל שיקול הגיוני. עם זאת, המחבר מדגיש כי מעשיו של איגור הם פועל יוצא של סביבתו ולא דווקא של אישיותו. כלומר, איגור, הוא לוחם דגול ודמות חיובית, אולם מעשיו מושפעים מאילוצי המציאות הפאודלית הרקובה מיסודה.

מוקד נזיפה חריף יותר הוא סבו של איגור - אולג "גוריסלאביץ" (המחצית השנייה של המאה ה-11) שהוא נכדו של ירוסלאב החכם. מדיניותו הפלגנית של אולג פגעה בשלום הממלכה ובאנשים הפשוטים - הפועלים והאיכרים. אולג "מביא צרות", הוא היריב התמידי של וולדימיר מונומך.

אולם מבחינת המחבר, היוזם העיקרי של מדיניות הפלגנות הוא לא אחר, אלא אב ה"שבת" של נסיכות פולוצק - ווססלאב פולוצקי. המחבר מכנה אותו "כושל וערמומי" ש"מתרוץ כחיה נרדפת". הוא האב-טיפוס של הנסיכים בתקופת ההתפוררות הפאודלית של רוסיה.

שאר הנסיכים משורטטים באור חיובי יותר. המחבר מספר על מעשי גבורה שלהם, על עוצמתם ותהילתם. הם עונים על דרישותיו בנוגע לדמותה הרצויה של רוסיה כמעצמה עם שלטון מרוכז וחזק. למשל, וולדימיר הראשון סוויאטוסלאביץ' לא יושב רגוע מול הסכנה ויוצא נגד האויב. ווססלאב מסוזדאל שולט על נהר וולגה ועל נהר דון גם יחד - לכן המחבר מצטער שברגע גורלי כזה, הנסיך לא נמצא בחזית הדרומית הזקוקה לתגבורת. ירוסלאב אוסמומיל נשען על הרי הונגריה וחוסם את הדרך בפני פלישת המלך ההונגרי. הרושם של ההגזמה בתיאור, נובע מכך שהמחבר מייחס לנסיך זה או אחר את מעשי הגבורה של כלל צבאו.

דמויות הנשים ב"שירה" מצוירות באור שונה לחלוטין. בניגוד לאופי הלוחמני של הגברים, הנשים מקרינות אווירה של שלום, שלוה, ביתיות ומשפחתיות. בדמויותיהן מתגלמות עדנה ונחמה, אהבה ודאגה. היחס של הנשים כלפי בעליהן, הוא אפוא ביטוי ליחס המולדת לבניה.

לבכי הנשים על בעליהן יש משמעות סמלית ועממית. כך, למשל, אישתו הצעירה של איגור - ירוסלאבנה - מבכה לא רק את בעלה שנפל בשבי, אלא גם את כל הלוחמים אשר נפלו בקרב. היא פונה אל הרוח ואל השמש בטענה שאלו החמירו עם הלוחמים: "רוח, רוח, למה את מפזרת חצים לכל עבר? שמש, שמש, למה את מייבשת צמאים בשדות?"

ובכך, כל הדמויות וכל הסיפורים ב"שירה" מעבירים מסר פוליטי עז, נוקב וברור: המסר של הצורך באחדות לאומית.

הנסיך איגור

לאורך ההיסטוריה הספרותית נעשו מספר ניסיונות לחלק את ה"שירה" ליחידות נפרדות ולזהות בהן את המקצב הפיוטי המאפיין כל חלק. אולם ניסיונות אלה, לא צלחו הואיל וה"שירה" כתובה על-פי חוקי בניית השיר הישנים נושנים. ל"שירה" יש משקל מיוחד משלה והוא אופייני למבנה השיר של המאה ה-12 בו היא נכתבה - לא לזה של ימינו אנו.

המשקל המקורי של ה"שירה" מתואם עם ההתרחשויות המתוארות. כך, לצורך תיאור ההתרגשות שחש איגור לפני הבריחה מן השבי, המחבר בחר במשפטים קצרים הבאים לבטא את תחושות הדאגה והחרדה; הקטע שמוקדש ללחימה של ווסוולוד נכתב בקצב נמרץ; ואילו בבואו להביע את העצב של ירוסלאבנה, המחבר משתמש בקצב איטי וכותב בשורות רחבות ומרווחות יותר. כלומר, המשקל הפיוטי כפוף לתוכן ה"שירה" ובא להעניק לה את צלילה המוסיקלי המיוחד.

את המשקל ניתן להרגיש במעברים מנושא לנושא, בחזרות על קריאות נרגשות, בעיקביות הפניות החוזרות ונשנות, בזהות המילים הראשונות בבית זה או אחר, בדמיון תחבירי בין המשפטים וגם בהנגדות. הקצב הייחודי הזה מעניק ל"שירה" מעין מוסיקליות משלה.

מי היה מחבר שירת הנסיך איגור

אפשר להניח כי מחבר ה"שירה" היה דמות מקורבת לנסיך איגור עצמו: ביצירה ניכר כלפיו יחס אוהד ונשמעת נימה של חמלה ורחמים על גורלו. אך באותה מידה יכול היה המחבר האלמוני להיות איש מקורב לסוויאטוסלאב מקיאב - המחבר רוחש אהדה גם כלפיו. הנה כי כן יכול היה האיש להיות תושב קיאב או צ'רניגוב, בכל מקרה סביר ביותר שנמנה על גייסותיו של איגור, קרי: על אנשי הדרוז'ינה שבמושגים שלה הוא מרבה להשתמש.

אין ספק שהמחבר נמנה על המעמד המשכיל והגבוה. אולם חשוב לציין שבדעותיו הוא עצמאי ואינו תלוי באיש - מעמדו החברתי אינו משפיע על שיקוליו הערכיים ולא על כתיבתו. לא העקרונות הפאודליים השולטים הכתיבו לו את עמדתו. לאורך כל הדרך, הוא נקט בעמדה פטריוטית עצמאית ששיקפה את האינטרסים של העם הרוסי העמל אשר שאף תמיד לאחדותה של רוסיה ולשלום.

איננו יודעים את שמו של מחבר ה"שירה" וכנראה לעולם לא נדע. בינתיים, כל הניסיונות לגלות את הסוד נכשלו. לנו נשאר רק לשער, לנחש ולהמשיך לחקור.

בויאן הוא אמן בודד - משורר וזמר המלווה את שירתו בנגינה על כלי מיתר. זוהי דמות מיוחדת, שונה מאחרים. מחבר היצירה רואה בבויאן משורר דגול ומוכשר, אך עם זאת, הוא מציין כי עבר זמנה של גישתו הפיוטית - לא במקרה הוא מכנה אותו, "זמיר זמנים עברו". היה נהוג לייחס לבויאן יכולות מיסטיות ולראות בו צאצא של האל וולס. הוא היה אהוב על הנסיכים הרבים אותם הרבה להלל ובמיוחד היה אהוב על הנסיך אולג "גוריסלאביץ".

למרות הכבוד שהוא רוכש לכישוריו, מחבר היצירה מעמיד את עצמו ואת יצירתו כנגד הבויאן ושיריו. "בניגוד לבויאן המדמיון - כותב המחבר - אני אספר לכם את ההיסטוריה האמיתית".

על כך כתב אלכסנדר פושקין בהערותיו לתרגום **שירת הנסיך איגור** את הדברים הבאים: "המשוררים לא אוהבים כשמישהו מאשים אותם בחיקוי, ולכן המחבר הבלתי ידוע של ה"שירה" ציין בתחילת יצירתו כי הוא יכתוב אותה בסגנונו שלו ולא ברוח הדברים של בויאן שזמנו עבר".

מחבר **שירת הנסיך איגור** עושה אפוא שימוש בדמותו בויאן לצורך הנגדה, כלומר, כדי להבליט את ההבדל בין בויאן כמהלל השליטים המנותק מהמציאות לבין עצמו כדובר אמת.

"שירת הנסיך איגור" והפיוט

הרוסי העממי

שיטות הפיוט הציוריות של ה"שירה" יונקות בעיקר מ"השירה" והנרטיב העממיים שהמחבר מרגיש כלפיהם קרבה נפשית מיוחדת. כאן לא מדובר רק בטעם אמנותי, אלא בהשקפת העולם ובדעה ערכית שהיינו מכנים אותה היום כ"פוליטית". הדמויות העממיות שיוצר המחבר מגלמות את האידיאלים שלו. ההיבט הציורי והרעיוני כרוכים ב"שירה" זה בזה.

כמה ביטויים ושאלות מה"שירה" חדרו עמוקות למסורת הפיוטית. לדוגמה, הביטוי "אדמת רוסיה זרועה בעצמות בניה ומושקית בדמם", אשר מופיע ב"שירת הנסיך איגור", עבר בצורה זו או אחרת מדור לדור והוזכר בפיוט הרוסי, הבלורוסי והאוקראיני של המאות ה-18 וה-19. לביטוי זה שמשווה את שדה הקרב לשדה החריש, ישנה משמעות עמוקה של הנגדה בין מלחמה לבין שלום, בין הרס לבין בנייה, בין מוות לחיים. חשוב לציין, כי בשפה הרוסית העתיקה למילה, "חיים", יש פירוש רחב: אין הכוונה רק לקיום פיזי מינימלי, אלא גם לפוריות ושיגשוג. על כן, ה"שירה", למעשה, היא קריאה לשלום. היא שיר השלום.

זו הסיבה להיותה חלק מהעבודה היצירתית העממית - הלא העם הרוסי - הוא עם רודף שלום.

"שירת הנסיך איגור" בספרות הרוסית העתיקה

השפעתה של היצירה שלפנינו ניכרת בכל הספרות הרוסית העתיקה. היא הייתה למקור השראה למחברה עלום של הזדוני'שצי'נה (מעבר לדון). יצירה פיוטית קצרה המוקדשת לניצחוננו של דמיטרי דונסקוי על צבאו של חאן מאמאי בשדה קוליקובו (1380). דוגמה נוספת להשפעת **שירת הנסיך איגור** היא **סיפור המערכה נגד מאמאי** (1380) ו**סיפור קרב באורשה** משנת 1512. במאה ה-16 ה"שירה" הועתקה וייתכן אף ששוכתבה, ככל הנראה בעיר פסקוב או בנובגורוד. עותק זה עלה באש בשריפה הגדולה של שנת 1812.

גילוי "שירת הנסיך איגור" והוצאתה לאור

אחד העותקים של ה"שירה" ששוכתב כאמור לעיל, ככל הנראה במאה ה-16 נמצא בתחילת שנות ה-90 של המאה ה-18 במנזר ספאסו-יארוסלאבסקי על-ידי אספן העתיקות הרוסיות מוסין-פושקין. טקסט ה"שירה" נמצא באוסף של יצירות ש"נכתבו ברוח חילונית" כפי שציין זאת מוסין-פושקין. הראשון, שהזכיר את ה"שירה" בשנת 1797, היה המשורר חיראסקוב ביצירתו "ולדימיר". אחריו באותה השנה סיפר ההיסטוריון והעורך קרמאזין. בשנת 1800

מוסין-פושקין - עם חבריו המומחים בספרות הרוסית העתיקה: מאלינובסקי, באנטיש-קאמנסקי וקאראמזין - הוציאו לאור את הגרסה המצויה בידנו. אולם, כאמור לעיל, בשנת 1812 העותק היחיד מן המאה ה-16 עלה באש. כפי שניתן ללמוד מהעותק שנותר, המשכתבים והמתרגמים של היצירה העתיקה הזו, התקשו להבינה בשל שפתה המיושנת והכניסו בה טעויות שונות שנוספו לטעויות משכתובים קודמים. גם רעיונות ה"שירה" לא הובנו אז עד הסוף.

היום, כאשר מצוי בידנו מילון מדויק למדי של הרוסית העתיקה, אנו יכולים לתקן את השגיאות ולפתור כמה מהתעלומות.

שירת הנסיך איגור נלמדה על-ידי בלשנים, חוקרי ספרות והיסטוריונים. ה"שירה" העסיקה את אלכסנדר פושקין שהותיר לנו את טיוטת המבוא שלו לתרגום היצירה. ה"שירה" תורגמה על-ידי משוררים ידועים כגון ו. ז'וקובסקי, א. מאיקוב, ל. מאי ומשוררים אחרים של המאה ה-19. נכון להיום, בהיסטוריה הספרותית ישנן יותר מ-700 מחקרים בנושא יצירה זו. היא מתורגמת לכל השפות הסלאביות ולרוב השפות האירופאיות.

העובדה שכיום בברית המועצות ישנם תרגומים רבים של **שירת הנסיך איגור** שנעשו לאחר המהפכה הסוציאליסטית, מצביעה על כך שיצירת מופת זו של הספרות הרוסית העתיקה, מעוררת התעניינות ואהדה בקרב המוני העם הסובייטי. ■